

## Tanulmány

### GYERMEKI JOGOK A GYERMEKVÉDELEMBEN

A gyermekek jogainak érvényesülése fokozottan akadályozott azokban az esetekben, amikor a koruknál fogva amúgy is gyengébb érdekérvényesítési lehetőségekkel küzdő gyerekek leginkább kiszolgáltatott csoportjáról beszélünk.

Miközben a jogok megismertetése és érvényesítése nagyon lassan halad a jogszabályi környezet egyre barátságosabb és támogatóbb volta ellenére is, nem lehetnek kétségeink afelől, hogy bizonyos, jól körülhatárolható gyermek – és felnőtt – csoportok esetén nagyon kicsi az esélye annak, hogy akár az alapvető jogok biztosíthatók legyenek. A szociális depriváció, a jó színvonalú oktatás és egészségügyi ellátás, a szükséges érzelmi biztonság és szeretetkapcsolat elérhetőségének hiánya nagyon jelentős számú gyermek és szülője számára esélytelenné teszi akár a megfelelő információkhoz való hozzájutás lehetőségét is, ezzel tovább nehezítve helyzetüket. Ha tekintetbe vesszük, hogy ezekben az esetekben halmozódnak a hátrányok és nagyon kicsi esély van az érdemi támogatásra, akkor szomorúan kell megállapítanunk, hogy a Gyermekjogi Egyezmény ratifikálásának 10. és a gyermekvédelmi törvény életbelépésének 5. évében elfogadhatatlanul nagy számú gyermek él még mindig az esélyközelség lehetősége nélkül.

A gyermekvédelem esetében érdemes elemezni, hol van lehetőség a gyermeki jogok mainál sokkal eredményesebb érvényesítésére és mi az oka annak, hogy ez az elmúlt években nem, vagy csak részlegesen valósulhatott meg.

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény követi és elfogadja az ENSZ Egyezményben foglaltakat, ezért egy eset alapján vizsgálom néhány szempontból a gyermeki jogok érvényesülését a gyermekvédelemben. Másrészt azért is ezt tartom védhetőbbnek, mert a Gyermekjogi Egyezmény szerint az aláíró államoknak a saját lehetőségeik és gazdasági fejlettségük tükrében kell e jogi keretet alkalmazni, a gyermekvédelmi törvény esetében ez a lehetőség fel sem merül, annak életbelépését követően végrehajtása kötelező és – legalábbis elvileg – számon kérhető, így sokkal szembetűnőbb és sürgetőbb azon hiányok bemutatása, amelyek tovább rontják az amúgy is nehéz, gyakran krízishelyzetű gyerekek életét.

A gyermekvédelmi törvény alapvető jognak tekinti a gyermek jogát a saját családi környezetében történő testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődéshez, jóléthez. (6§(1)) Ha csak ezt az egyetlen pontot tekintjük, akkor is meg kell állapítanunk, hogy miközben alapvető változások indultak meg a gyermekvédelem rendszerének átalakításában, még igen távol vagyunk attól, hogy akár a ma rendelkezésünkre álló lehetőségek kihasználásáról beszélhessünk. Melyek ezek?

Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy miközben a gyermekek számának csökkenése több évtizede aggodalomra ad okot, és minden kormányzat által megfogalmazott cél volt a születések számának növekedése, nagyon kevés történt azért, hogy a nem várt, illetve a már megszületett, de veszélyeztetett gyerekek számára a fenti lehetőségeket biztosítsák. Itt elsősorban arra kell gondolnunk, hogy a nem kívánt terhességek megelőzése mellett átgondolt, hosszú távú modell kidolgozására lenne szükség a titkolt, ellátatlan terhességek esetében, illetve a szülésre felkészítésben. Még mindig rendkívül magas azoknak a gyerekeknek a száma, akiknek azért nincs esélye a családban való felnövekedésre születésétől, mert a szülői szerepre való felkészülés és az alapvető feltételek megteremtése

elmarad. Miközben a gyerekeket csak kivételes esetben szabadna az édesanyjuktól elválasztani – különös tekintettel a 12 év alattiakat, nem is beszélve a még fiatalabbakról –, még mindig nagy számban kerülnek be gyerekek újszülött- és csecsemőkorban is gyermekotthonba, amelyet nem előz meg érdemi családgondozás, támasznyújtás, illetve alternatív családi megoldások keresése. Az ilyen módon intézménybe kerülő gyerekek indokolatlanul és szakmailag értelmezhetetlenül sokáig maradnak az intézményekben, többnyire az édesanyjuk nélkül, és elveszítik azokat az első hónapokat és éveket, amelyek korrigálhatnák a nem várt vagy nehezített terhességből és szülő nélküliségből, vagy nem megfelelő családi ellátásból adódó hátrányok egy részét.

Miközben a gyermekvédelem egész intézményrendszere alapvető átalakuláson megy keresztül és a nevelőszülői, lakásotthoni program dinamikusan fejlődik a korábbi csecsemőotthonok átalakítása alig észlelhető. Mára nem lehet kétséges, hogy semmi nem indokolhatja, hogy kisgyermek – Angliában 7 év alatti – intézménybe kerüljön, nálunk nemcsak a beutalt gyerekek száma csökken nagyon lassan, de az anyás férőhelyek száma sem növekszik, és nem történt meg az alapvető szemléleti- és struktúraváltás sem. Az alábbi eset még nem oldódott meg, noha több hónapja húzódik. Azért vállalkozom mégis a leírására, mert a konkrét eseten túlmenően jól példázza azt a jelenséget, amelyet rendszerabúzus néven használunk. Nem egy személy vagy intézmény, hanem a rendszer diszfunkcionális és ellenőrizetlen működése és felelősség nélkülisége okozhatja, hogy egyidejűleg 4 gyermek alapvető jogai sérüljenek és semmi se valósulhasson meg azokból a rájuk is érvényes jogszabályokból, amelyek megszületését és kötelező voltát olyan nagy örömmel ünnepeľjük.

A 15 éves, gyermekotthonban élő R gyermeke megszületése után egyértelműen kijelenti, hogy a babát minden körülmények között fel kívánja nevelni. A kislány bekerül a megyei kisgyermeket gondozó intézménybe, ahol azért is harcolni kell – időszakos eredménnyel – hogy a babát ne 3 óránként, hanem igény szerint szoptathassa, de éjszaka erre sincs módja, mert nem engedik, hogy folyamatosan a gyermekkel legyen, annak a csoportszobában kell töltenie nyolcadmagával a napokat. Az anya – maga is kislány még – megtűrt személyként jár-keľ az anyák fogadására semmilyen módon fel nem készült és nem is nagyon elfogadó hangulatú korábbi csecsemőotthonban. Sem lelki, sem más természetű támogatást nem kap ahhoz, hogy jó anyává válhasson, ezt az otthon nem tekinti feladatának, mint ahogy azt sem, hogy a fiatal anya ellátása megfeleljen a fokozott fizikai igénybevételnek.

Az otthonban nincs kialakult rendje az anyák ellátásának, semmiféle módon nem vonják be az ott élöket a gondozás, nevelés feladataiba, de kigondozásukat sem tekintik feladatuknak. A gyermekét szeretettel és nagy gondossággal szoptató P. állandóan éhes, a folyadékpótlásról is többnyire a korábbi gondozóhelyről érkező pedagógus, illetve a gyámi tanácsadó gondoskodik, többnyire saját pénzéből.

P-nek két kisebb testvére él abban a gyermekotthonban, ahol korábban ő is nevelkedett. Édesapjuk meghalt, édesanyjuk új élettársával alkoholizáló életmódot folytatott, ezért P. kérte felvételüket gyermekvédelmi ellátásba, a kicsikről korábban többnyire ő gondoskodott. A baba születése miatt évet halasztott, de ambiciózus és reális terveket szö továbbtanulásáról, számítástechnikát akar tanulni. Az intézetbe jól beilleszkedtek, amiben nagy szerepet játszott a gyermekotthon vezetőjének támogató és-szeretetteljes magatartása és az – egyébként tragikus állagú – gyermekotthon légköre is. A szülés után a gyermekotthon szívesen vállalta volna az anya és gyermeke együttes ellátását, mert értelmezésük szerint ez szolgálta volna, mind az anya és az újszülött, mind pedig az ott élö testvérek érdekeit, jogi és szakmai értelemben egyaránt. A fenntartó álláspontja szerint erre

azért nincsen lehetőség, mert a gyermekotthon alapító okirata szerint 6 év alatti gyermeket nem fogadhatnak be, noha van hely és fogadókészség, megfelelő szakember is.

A gyermekvédelmi törvényből következő lehetséges megoldás a nevelőszülői kihelyezés, mely értelemszerűen nem egyszerű, hiszen 4, eltérő élethelyzetű és szükségletű gyermeknek kell helyet találni. A két kisebb esetben fontos szempont, hogy iskolájukba jól beilleszkedtek és édesanyjuk is időnként látogatja őket. Legidősebb lányával az anya nem tart kapcsolatot, mert árulásnak érezte a gondozásba vételi kérelmet, melynek következtében ő elesett a gyerekek után járó juttatásoktól, és kiderült, hogy súlyosan alkoholizáló életmódja és elhanyagoló magatartása. Az unokát elutasítja, a lányára haragszik, családgondozásról azonban nem kaptunk érdemi információkat, pedig ebben a helyzetben minden szereplőnek fokozottan fontos lenne, hogy békét kössenek, és P. ne ezt az anyai mintát örökítse tovább, ne terhelje amúgy is nehéz helyzetét az anyjával való legalább elfogadható kapcsolat hiánya.

Az 5 hónapja húzódó ügyben a gyerekek nem kapnak érdemi tájékoztatást és segítséget helyzetük feldolgozásához, és minden külső segítséget, konzultációs lehetőséget elutasítanak, illetve nehezményeznek a döntési helyzetben lévők.

A gyermekotthon vezetőjét, aki komolyan vette a gyermeki jogokat és azok érvényesíthetőségét a törvény szellemében, 20 éves gyermekvédelmi intézményrendszerben eltöltött év után, januárban már nem találjuk munkahelyén, mert időközben igazgatói kinevezését visszavonták, jelenleg az intézmény gazdasági vezetője látja el átmenetileg – egyébként tisztességgel – a vezetői funkciót.

A kisbabát és édesanyját „ellátó” intézmény vezetője és munkatársai nem ismerik vagy nem értelmezik megfelelően a jogi és szakmai szabályokat, noha ettől még tudhatnák mennyire meghatározó anya és gyermeke számára az első néhány hónap a kötődés, szeretetkapcsolat és a közös jövő szempontjából. Ha nem is bíznak a döntés tartosságában, vagy nem értenek egyet a 15 éves lány elhatározásával, hogy megtartja gyermekét, akkor is mindent meg kellene tenniük annak érdekében, hogy mindkét gyermek jogai érvényesülhessenek, esélyt kapjanak a minden szempontból nehezített helyzet minél jobb megoldásához.

Nem könnyű feladat a megfelelő nevelőcsalád keresése, a testvérek nagyon ragaszkodnak egymáshoz, természetes és kívánatos, hogy egy helyre kerülnek, de információink szerint a kiválasztott jelölt biztosan nem alkalmas jelen pillanatban a feladat végrehajtására. A leendő esetleges nevelőanya most végzi a nevelőszülői képzést, miközben élettársi kapcsolatból származó 3 kicsi gyermekét neveli egy nagy kölcsönökkel terhelt, közelmúltban vásárolt házban. Munkahelyét – adminisztrátorként dolgozott – a neki szánt nevelőszülői feladat reményében mondta fel. Önmagában, elvileg egyik dolog sem akadályozta a sikeres nevelőszülői kihelyezését, bár kérdéses, honnan tudhatjuk előre, hogy meg fog felelni a képzésben, vállalkozik-e a feladatra és felméri-e annak súlyát, lehet-e, szabad-e a törvény betűjével és szellemével ellentétesen 3 kicsi gyermek mellé helyezni 4 további gyermeket egy hagyományos, gyakorlatlan nevelőszülői családba.

A tervekről és a várható történésekről nem kapnak az érintett gyerekek semmiféle tájékoztatást, miközben 4 gyermek szükségtelenül és rendkívül drágán él intézetben több hónapja úgy, hogy alapvető jogaik nincsenek biztosítva. A szomszédos megyében lévő, jól felszerelt, civil szervezet által működtetett gyermekfalu fogadná mindegyiküket, közös elhelyezésű, családi házas megoldással, mely esetükben optimális elhelyezést és lehetőségeket nyújthatna. Ezt azonban a döntési helyzetben lévők nem engedélyezik annak ellenére, hogy korábban a véleményezésben illetékes intézmény maga is egyetértett ennek lehetőségével és a gyerekek is várták az első találkozást követően, hogy odaköltözhesse.

Arról sem kaptak semmiféle hírt, hogy miért hiúsult meg ez a lehetőség, és nem értik, miért tűntek el azok, akik megígérték, hogy hamarosan náluk találkoznak.

Itt tart e történet 2002 februárjában, és nincs olyan jogi és szakmai fórum, ahol jogorvoslatot, de legalábbis esélyt lehetne kapni arra, hogy ez az ügy a gyermeki jogok figyelembe vételével rendeződjön.

E történetet nagyon jellemzően mutatja azokat az anomáliákat, amelyek értelmetlenül és indokolatlanul nehezítik az amúgy sem könnyű kérdések megoldását. Nem minden esetben lehet optimális megoldást találni, nagyon gyakran kerülnek a szakemberek maguk is nehéz helyzetbe egy-egy döntés során. Tekintsük át, milyen lehetséges okok játszanak szerepet abban, hogy akkor sem érvényesülnek a gyermeki jogok, amikor ezek feltételei adottak lennének:

- a szakemberek egy része nem ismeri a gyermeki jogokat, jogszabályokat,
- a jogszabályok és gyermeki jogok ismerete mellett sem ismerik el ezek jogosságát, végrehajthatóságát,
- a jogszabályokban foglaltak végrehajtása nem szabályozott egyértelműen és kellő részletességgel,
- a jogszabályok végrehajtását semmilyen érdemi módon nem ellenőrzik,
- a jogszabályok végrehajtásának elmaradása és a nyilvánvaló mulasztás, vétesség esetén sincsen semmiféle szankció,
- a jogszabályokban leírtaknak nem tudnak érvényt szerezni, kiszolgáltatottak, nincsenek döntési helyzetben, nem adottak a feltételek.

Miközben ilyen esetek százával érhetők tetten a mai Magyarországon minden következmény nélkül, biztosan nem örülhetünk felhőtlenül annak, hogy elvileg ezeknek a gyerekeknek akár érvényesülhetnének is a jogaik, és vidáman nézhetnének a májusban sorra kerülő ENSZ rendkívüli közgyűlése elé, amely éppen a hozzájuk hasonló gyerekek érdekében is vitatja meg a gyermekek helyzetét és a szükséges teendőket. Csak kitartsanak addig, amíg ennek eredményei hozzájuk is elérnek.

**Herczog Mária**